

el-BESÂİR ve'z-ZEHÂİR

(البصائر والذخائر)

Ebü Hayyân et-Tevhîdî'nin

(ö. 414/1023)

**din, dil ve edebiyata dair
bazı konularla hâtıralarını
ihtiva eden eseri.**

Müellifin bu esere ne ad verdiği kesin olarak bilinmemektedir. Kitap muhtelif kaynaklarda ve bazı yeni neşirlerinde *el-Beşâ'ir*, *Beşâ'irü'l-ḥukemâ'* ve *zeḥâ'irü'l-ḳudemâ'*, *el-Beşâ'ir ve'n-nevâdir*, *en-Nevâdir ve'l-beşâ'ir*, *Beşâ'irü'l-ḳudemâ'* ve *serâ'irü'l-ḥukemâ'* adlarıyla da anılmaktadır.

Ebü Hayyân et-Tevhîdî faydalandığı kaynaklar arasında, Cāhiz'in kitapları başta olmak üzere İbnü'l-A'râbi Muhammed b. Ziyâd'ın *en-Nevâdir*, Müberred'in *el-Kâmil*, İbn Kuteybe'nin *Uyûnül-aḥbâr*, Sa'leb'in *el-Mecâlis*, İbn Ebû Tâhir'in *el-Manzûm ve'l-menşûr*, Ebû Bekir es-Sûlî'nin *Kitâbü'l-Evrâḳ*, İbn Abdûs el-Ceşiyânî'nin *Kitâbü'l-Vüzerâ'* ve Kudâme b. Ca'fer'in *el-Ḥayvânât* adlı eserlerini zikretmektedir (I, 3-5). İstifade ettiği diğer kitaplara da yeri geldikçe işaret etmektedir. *el-Beşâ'ir*'in kaynaklarını, adı geçen kitaplardan başka, müellifin kendileriyle görüştüğü âlimlerden edindiği şifahi bilgiler ve başından geçen olaylar olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür. Ne var ki Ebü Hayyân önceleri yazdığı *el-Hevâmil ve's-şevâmil* ile *el-İmtâ'* ve'l-mu'ânese adlı eserlerinde bir müellif hüviyetiyle karşımıza çıktığı halde *el-Beşâ'ir*'de daha çok bir "derlemeci nakil" olarak görülmektedir. Ancak o yaptığı nakillere kendi eleştirisini katarak yer verir; râvi ve rivayetler konusunda son derece titiz davranır (II, 17-19, 59-60). Karşılaştığı şahsiyetler hakkında başka yerde bulunmayan bilgiler verir. Ayrıca isimleri pek duyulmamış müellif ve kitaplardan da nakiller yaparak bunların tanınmasını sağlar (IX, 294-296). Yaşadığı devrin siyasî, sosyal ve kültürel olaylarını zikreder. Fakihler, kelâmcılar, felsefeciler ve halk kesiminden çeşitli sosyal grupların genel tutum ve davranışları hakkında bilgiler verir, değerlendirmeler yapar. Bütün bu yönleriyle *el-Beşâ'ir* hicrî IV. asırdaki birçok olaya ışık tutmakta ve medeniyet tarihçileri için vazgeçilmez bir kaynak hüviyetini kazanmaktadır. Ancak eser belli bir tertibe göre düzenlenmemiştir. Belli konulardaki fikir, nakil ve şahsî müşahedeler muayyen bab veya fasıllar altın-

da toplanmayıp rastgele serpiştirilmiştir. Dolayısıyla gerek Ebü Hayyân'ın, gerekse kendilerinden nakillerde bulunan kişilerin herhangi bir konudaki görüşlerini öğrenebilmek için kitabın baştan sona okunması gerekmektedir. Vedâd el-Kâdî neşrinde esere bir cilt halinde çeşitli fihristler eklenmekle beraber bunlar arasında konu fihristi bulunmadığı için kitaptan gerektiği şekilde faydalanmak yine de mümkün olmamaktadır.

Daha sonra yazılan birçok kitaba kaynak olan *el-Beşâ'ir* muhtelif araştırmacılar tarafından tahkik edilerek neşre hazırlanmıştır. Eserin I. cildi ilk defa Ahmed Emîn ve Seyyid Ahmed Sakr tarafından Kahire'de (1953), Abdürrezzak Muhyiddin tarafından da Bağdat'ta yayımlanmıştır (1954). İlk dört cildini İbrâhim el-Keylanî *Beşâ'irü'l-ḳudemâ'* ve *serâ'irü'l-ḥukemâ'* adıyla Dimaşk'ta neşretmiştir (1964-1968). Önceleri eserin VII. cildini müstakil olarak yayımlayan Vedâd el-Kâdî (Trablus 1978) daha sonra tamamını fihristiyle beraber on cilt halinde neşretmiştir (Beyrut 1408/1988).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü Hayyân et-Tevhîdî, *el-Beşâ'ir ve'z-zeḥâ'ir* (nşr. Ahmed Emîn — Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1373/1953, "nâşirlerin girişi"; a.e. (nşr. Vedâd el-Kâdî), Beyrut 1408/1988, IX, 227-317; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XV, 8; İbrâhim el-Keylanî, *Ebü Hayyân et-Tevhîdî*, Kahire 1980; Ma'a'l-Mektebe, s. 243-244; Yûnus Ahmed es-Sâmerrâî, "el-Beşâ'ir ve'z-zeḥâ'ir li't-Tevhîdî", *MMMA* (Küveyt), XXXI/1 (1407/1987), s. 281-308.

HULÛSÎ KILIÇ

BESÂSİRİ

(البساسيري)

Ebü'l-Hâris Arslan b. Abdillâh el-Muzaffer
(ö. 451/1060)

**Büveyhîler'in son devrinde yaşayan
bir Türk kumandanı.**

İlk efendisinin Fars bölgesindeki Besâ (Fesâ) şehrinde olması sebebiyle Besâsîrî nisbesini aldı. Büveyhî emirlerinden Bahâüddeve'nin âzatlısı olmakla birlikte esas şöhretini Celâlüddeve devrinde kazanmıştır. Büveyhî Emîri el-Melikü'r-Rahîm Hüsrev Firuz zamanındaki (1048-1055) karışıklıklar sırasında huzur ve sükûnun sağlanmasında önemli rol oynadı ve Bağdat askerî valiliğine tayin edildi. Besâsîrî'nin kuvvetli bir muhalifi olan Abbâsî Veziri Reisürrüesâ İbnü'l-Müslime, Tuğrul Bey ile irtibat halindeydi. Be-

sâsîrî onu Tuğrul Bey'e bağlı Oğuzlar'la iş birliği yapmakla suçluyordu. Vezir ise Besâsîrî'yi Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh adına faaliyette bulunmakla itham ederek onu ordudaki Türkler'in ve Halife el-Kâim Biemrillâh'ın gözünden düşürmeye muvaffak oldu. Bu sırada Halife Kâim-Biemrillâh'ın davetini kabul eden Tuğrul Bey, görünürde hac farızasını yerine getirmek, aslında ise Suriye ve Mısır'a hâkim olan Fâtımî Devleti'ni ortadan kaldırmak gayesiyle Bağdat'a geldi (18 Aralık 1055). Besâsîrî şehirden uzaklaşıp Hille Emîri Dübeys'in yanına sığınmak zorunda kaldı; çok geçmeden de oradan ayrılarak Rahbe'ye gitti ve Fâtımîler'den yardım istedi. Fâtımî halifesi onun bu isteğini kabul etti. Besâsîrî bu yardıma karşılık Fâtımîler adına Bağdat'ı zaptedecek ve Selçuklular'ın Suriye ve Mısır'a ilerleyişini durduracaktı. Fâtımî halifesi ona Rahbe valiliğini vererek askerî yardım gönderdi. Besâsîrî bundan sonra Selçuklular'la mücadeleye girişti ve Mezvediler'den Dübeys b. Ali ile birlikte harekete geçerek Kutalmış ve Musul hâkimi Kureyş kumandasındaki bir orduyu Sincar'da mağlûp etti (9 Ocak 1057). Daha sonra Musul'u da ele geçirerek hutbeyi Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh adına okuttu. Tuğrul Bey buna karşılık vermekte gecikmedi; 19 Ocak 1057'de Bağdat'tan ayrılarak Musul üzerine yürüdü ve şehri zaptetti (Mayıs 1057). Besâsîrî ise Rahbe'ye çekildi. Öte yandan Selçuklu tahtını ele geçirmek isteyen İbrâhim Yınal da Besâsîrî ile iş birliği yaparak Fâtımîler'in desteğini sağladı. Tuğrul Bey'in Bağdat'tan ayrılması üzerine Besâsîrî Bağdat'a girerek hutbeyi Fâtımî Halifesi Müstansır-Billâh adına okuttu (Ocak 1059). Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh ve veziri İbnü'l-Müslime, o sırada Besâsîrî'nin müttefiki olan Ukaylı Emîri Kureyş'in himayesine girdiler. Kureyş halifeyi, Fırat üzerindeki Hadîsetü Âne Kalesi hâkimi olan yeğeni Muhâriş'in yanında bırakmayı uygun buldu. Besâsîrî İbnü'l-Müslime'nin kendisine teslim edilmesinde ısrar etti ve onu korkunç işkencelerle öldürttü (29 Zilhicce 450/16 Şubat 1059). Daha sonra Vâsıt ve Basra'yı da ele geçirdi.

Besâsîrî'nin çok geçmeden Fâtımîler'le arası açıldı. Bu arada Tuğrul Bey de İbrâhim Yınal'a karşı büyük bir zafer kazandı (Temmuz 1059). Selçuklular'ın isteği üzerine Halife Kâim-Biemrillâh, Muhâriş tarafından Bağdat'a gönderildi. Daha önce, adına hutbe okutup para bastırması ve Kâim-Biemrillâh'ı tekrar

makamına iade etmesi şartıyla Bağdat'ta kalması için Tuğrul Bey'in kendisine yaptığı teklifi reddeden Besâsîrî, onun Bağdat'a hareketini öğrenince şehri terk edip (14 Aralık 1059) Dübeys'in yanına sığındı. Humar Tegin Tuğrâî idaresindeki Selçuklu süvarileri Besâsîrî'nin arkasından yetiştiler. Yapılan şiddetli savaşta Besâsîrî ele geçirildi ve Küfe yakınındaki Sakyûlfurât'ta öldürüldü (11 Zilhicce 451/18 Ocak 1060).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 143-146, 150, 171, 304, 442; *Ahbarü'd-devletî's-Selcûkiyye*, s. 18-21, 62; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 436-437, 447, 453-454, 490, 525, 555-560, 588-589, 596, 601, 607, 610-613, 625, 629-630, 639-649; X, 10, 61, 97, 237; İbnü't-Tiktakî, *el-Fahrî*, s. 293, 295; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, s. 1-15; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 192-193; İbn Haldûn, *el-İber*, III, 454-465; IV, 489-494; Makrîzî, *el-Hita*, I, 356, 439; II, 216; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, V, 2, 5-12; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 87, 91-92, 94, 96-99, 104, 108, 152, 381; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Berlin 1969, s. 107, 123, 152, 190, 193, 250, 329, 337, 349, 383; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 24-28, 31-32, 38, 41, 47-48, 51-54; a.mlf., "Tuğrul Bey", *İA*, XII/2, s. 30-35; H. İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1981, s. 232-234, 279, 411, 414-417, 495, 542-543, 627; "Besâsîrî", *İA*, II, 567; M. Canard, "Basâsîrî", *El²* (İng.), I, 1073-1075; a.mlf., "Besâsîrî", *UDİMİ*, IV, 497-502.

ERDOĞAN MERÇİL

BESBES b. AMR

(بسبس بن عمرو)

Besbes b. Amr el-Cühenî

Bedir Gazvesi'nde

keşif kolunda görev yapan sahâbî.

Adı Besbese (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 182-183; İbn Hacer, I, 147) veya Büseyse (Müslim, "İmâre", 145) olarak da kaydedilmiştir; ancak Büseyse'nin onun laka-

bı olduğu anlaşılmaktadır. Medine civarındaki Cüheyne kabilesine mensup olup ensarın dostça münasebet kurduğu (halîf) kimselerdendir. Kaynaklar ondan, Bedir Gazvesi'nden önce gönderilen keşif kolundaki görevi vesilesiyle söz ederler.

Hz. Peygamber ordusuyla Bedir'e hareket etmeden önce Cüheyne kabilesinden Besbes b. Amr ile Adî b. Ebû'z-Zağbâ'yı (الزغباء) düşman birlikleri hakkında bilgi toplamak üzere görevlendirmişti. Besbes ile Adî, Bedir Kuyusu yakınındaki tepede develerini çokertip ellerine tulumlarını alarak su temin etme bahanesiyle kuyunun yanına gittiler. Kuyu çevresinde bulunan ve Ebû Süfyan'ın Suriye taraflarından gelecek olan kervanını bekleyen iki kızdı birinin diğerine şöyle söylediğini duyular: "Yarın veya öbür gün kervan geliyor; onlara hizmet edip kazandığım para ile senin borcunu ödeyeceğim". Böylece kervanın henüz Bedir'e gelmediğini anlayarak bu haberi Hz. Peygamber'e ulaştırdılar. Bu konuda İbn Sa'd değişik bir rivayete yer vermiş, Besbes ile Adî'nin Bedir'e geldikleri zaman Ebû Süfyan'ın kervanının geçip gittiğini tesbit ettiklerini ve geri dönüp durundan Hz. Peygamber'i haberdar ettiklerini zikretmiştir (*et-Tabakât*, III, 496). Besbes ayrıca Hz. Ali, Zübeyr b. Avvâm ve Sa'd b. Ebû Vakkâs'la birlikte aynı maksatla Bedir Kuyusu'na tekrar gönderilmiştir. Bu defa Mekke ordusuna mensup olan ve su almak için kuyuya gelen bazı kişiler yakalanıp Hz. Peygamber'in huzuruna getirilmiş, kendilerinden askerlerin iâşesi için günde kaç deve kesildiği öğrenilerek düşman ordusunun 900-1000 civarında olduğu tahmin edilmiştir.

Uhud Gazvesi'nde de bulunduğu belirtilen Besbes'in hayatının diğer yönlerine ve ölüm tarihine dair kaynaklarda bilgi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "İmâre", 145; Vâkidî, *el-Megâzî*, I, 22, 40, 51, 169; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 265-266, 353; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 12, 15, 24; III, 496, 560; Taberî, *Târîh*, II, 433, 437; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 180-181; Kâdî İyâz, *Meşârikü'l-envâr*, Kahire 1401/1980, I, 112; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 182-183; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 119; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XIII, 44; Huzâî, *Tahrîcü'd-delâlati's-sem'iyye* (nşr. Ahmed Muhammed Ebû Selâme), Kahire 1401/1981, s. 469-470; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 147; Hamîdulâh, *Fz. Peygamberin Savaşları*, s. 161.

ALİ YARDIM

BESMELE

(البسملة)

"Rahmân ve rahîm olan
Allah'ın adıyla" anlamına gelen
"Bismillâhirrahmânirrahîm"
cümlesinin adı.

Arapça'da besmele menhût bir isim veya masdardır (bk. NAHT). "Allah'ın adını anmak" anlamındaki tesmiye de besmele yerine kullanılır. Türkçe'de "besmele çekmek", "bismillâh demek" deyimleri besmeleyi okumak anlamına gelir. "Eüzû besmele" ise, "Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım" anlamındaki "eüzû billâhi minesşeytânirracîm" cümlesiyle besmelenin ortak adıdır.

Çeşitli dinlerde besmeleye tekabül eden kelime ve tabirler vardır. Hinduizm'de "om" lafzı bir tür besmele gibi kullanılmıştır. Bu lafız önceleri tanrı Brahma'nın bir sembolü iken sonraları Brahma, Vişnu ve Şiva'yı ihtiva eden mistik bir tefekkür ve duyuş haline getirilmiş ve bir nevi besmele gibi kabul edilmiştir. Yahudilik'te tanrı adı olan Yahve kelimesinin boş yere ağıza alınması yasaklandığı için (Çıkış, 20/7; Tesniye, 33/5) besmele karşılığı olan "ba-şem Yahve" (Yahve'nin adıyla) ifadesi sadece "ba-şem" şeklinde kullanılmıştır. Eski Ahid'de yer alan, "Rabbin ismiyle onları kıracağım" (Mezmurlar, 118/11, 12) ve "Rabbin ismiyle gelen mübarek olsun" (Mezmurlar, 118/26) tarzındaki ifadeler de besmeleyi andırmaktadır. Hristiyanlık'ta ise besmeleye karşılık olabilecek ifade "baba, oğul ve kutsal ruh adıyla" cümlesidir ki bütün dinî davranışların vazgeçilmez temel unsuru kabul edilmiştir. Nitekim İncil'in telakkisine göre Hz. İsa havârilere "baba, oğul ve kutsal ruh adına" milletleri vaftiz etmekle görevlendirmiştir (Matta, 28/19). Hristiyanlar Hz. İsa'yı da ilâh kabul ettikleri için teslis formülünü yerine sadece "Rab İsa'nın adıyla" ifadesini de kullanmaktadırlar.

Örnek 1:
SÜLÜS
celisi
besmele ve
nesih
celisi ile
besmele
hadisi
(Nazif Bey
hattı,
Ekmeleddin
İhsanoğlu
koleksiyonu)